

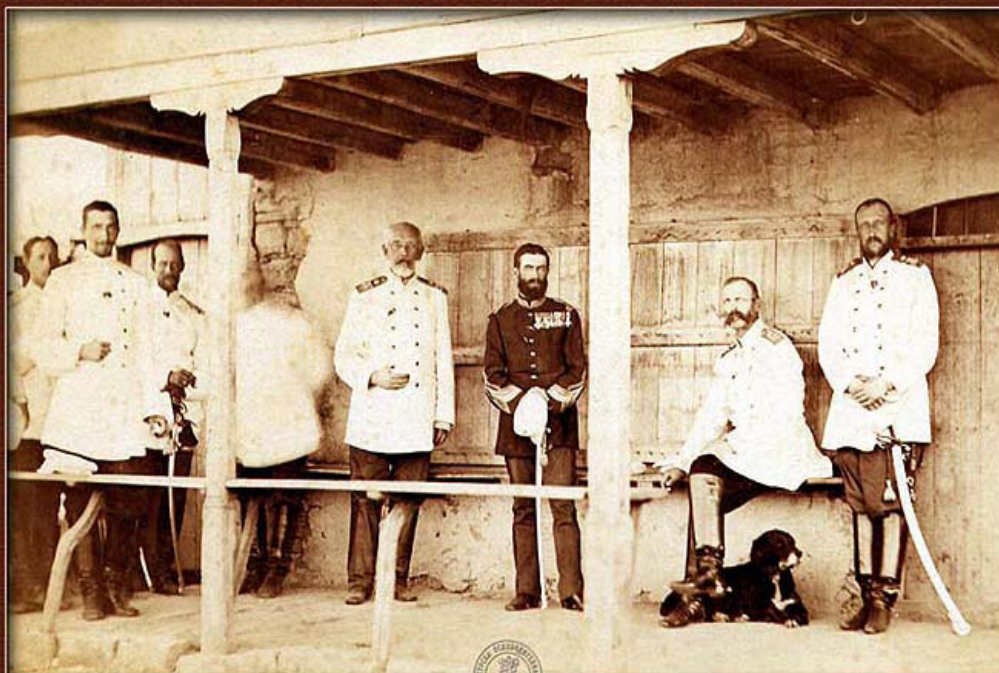
ПРАЗНУВАНЕ НА 3 МАРТ – ДЕНЯ НА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1885 Г.

Цветана Величкова, E-mail: tzvetana51@yahoo.fr

През 1885 г. Празникът на Освобождението на България е наречен „народен” и се чества на 19 февруари 1885 г. стар стил с „голям блясък” — преглед на войските и юнкерите, увеселителна вечеринка в „Славянска беседа”, а вечерта цяла София е осветена.

След Съединението на България през 1886 г. обаче отношенията с Русия се влошават, княз Александър Батенберг абдикира и русофилското течение в българския политически живот е отстранено от власт. Според либералния вестник „Народни права” през 1888 г. Празникът на Освобождението минава „без най-малко вълнение, при обикновена тишина”. През 1889 г. същият вестник съобщава, че „този ден не се е славил много”. Разривът с Русия и твърдата воля на правителството на Стефан Стамболов за постигане на държавна самостоятелност рефлектират върху празнуването на 3 март в България. След 1896 г., когато Фердинанд получава потвърждение на правата си от Петербург и Цариград, празникът възвръща своята тържественост не само в окичената със знамена и цветя столица, но и в страната (в. „Мир” от 1896 г.).

Въпреки частичното му реабилитиране, демократичният вестник „Пряпорец” от 1899 г. съобщава: „Празникът повече от 10 години се намира в един вид немилост пред българските управници. Тази немилост датира от времето, когато след скъсването сношенията с Русия се почна у нас преследванието на всичко, което би могло да напоминюва за нея. 19 февруари /3 март/ като

Негово Величество император Александър II, великия княз Николай Николаевич и Карол I, княз на Румъния с щабни офицери в Горна Студена, октомври 1877 г.

Тържествен молебен на шосето за Гривица в присъствието на император Александър II, с участието на войските превзели Плевен, 29 ноември / 11 декември 1877 г.

ден, който напоминюва за великото благодеяние, направено от Русия на българския народ чрез освобождението му от турско робство, трябваше да се заличи от паметта на българските граждани. Отначало съвсем престана да се празнува, а по-късно, макар да се възстанови пак, обаче празнуването му почна да става с най-голяма скромност, като се отстрани съвършено войската от участие в празнуването. Ние мислим, че е време вече да се разбере, че това пренебрежение на най-големия народен празник трябва да престане”.

През 1900 г. на празника и молебена в София присъстват руски дипломати, има шест-вие на живущите в столицата македонци със знамена с черни ленти (Македония все още не е освободена), което завършва с речи пред паметника на Васил Левски. В Пловдив, след черковната служба, пред голямо мнозинство пред хотел „Петербург” реч държи д-р Н. Генадиев, представител на Македонското дружество. Полицията охранява тържеството, за да не се превърне то в политическа акция.

По случай Деня на Освобождението по решение на поборнишко-опълченската организация се създава комитет „Цар Освободител” /1898 г./ под председателството на Стоян Заимов с 500 клона в цялата страна, под чието ръководство се събират доброволни дарения за построяването на паметник. В обявения конкурс за паметника участват 20 архитекти и скулптури. Журито, под председателството на княз Фердинанд, одобрява проекта на флорентинския скулптор Арналдо Цоки. През 1901 г. е положен основният камък, а освещаването на паметника на Александър II става на 30 август 1907 г.

През 1902 г. комитетът започва да събира средства за мавзолей в Плевен, хранилище на тленните останки на загиналите войници във войната за освобождението на България. Първи дарения правят Ив. Евстр. Гешов, Д. Попов, Ил. и Хр. Пулиев, офицерите, окръжните съвети, общините, Народното събрание, Министерския съвет и т.н.

Гвардейският духов оркестър свири пред дефилиращите части след превземането на Плевен, 2 / 14 декември 1877 г.

През 1903 г. по случай 25 г. от Освобождението кметът на столицата Чернев изпраща благодарствена телеграма от името на столичани и „всенародното тържество“ до княз Фердинанд и граф Игнатиев. „Вечно признателна България“ слави руския император Александър II като Освободител, а Всеросийският император Николай II като Покровител. През същата година в Плевен къщата, в която е живял Александър II, става музей „Александър II“, в Бяла се организира къща-музей „Александър III“, в с. Пордим — къща-музей „Николай Николаевич“ и в с. Горна Студена — „Музей на Освободителната война“.

В. „Мир“ (орган на Народната партия) от 20 февруари /4 март/ 1903 г. споменава за почти незабележимия молебен в църквата „Св. Неделя“: „Една студенина се вкарва в признателната душа на българина“. Причините: общественото разочарование и политическата обстановка, породени от неизпълнените обещания на цанковистите.

През 1903 г. министърът на просвещението проф. Ив. Шишманов нарежда във всички училища в навечерието на празника /2 март/ да се изнасят беседи за значението на тази дата за българите. В следващите години 1904 и 1905 на благодарствените молебени присъстват управляващият руското дипломатическо агентство г-н Лермонтов, сръбският дипломатически представител г-н Новакович, австро-унгарският представител г-н Форгач и др.

На 30 август 1907 г. (30 години от началото на войната) в София пристигат синът на император Александър II — Великият княз Владимир Александрович (участник във войната), ген. Каулбарс, генералите Столетов, Паренсов и други военни. На 1 септември 1907 г. княз Владимир Александрович полага основния камък на руската черква.

През 1908 г. (30 год. от Санстефанския договор) празникът придобива масов, народен характер. Организирано е шествие, в което участват деца и ученици от основните училища,

студенти и професори от Университета, Книжовното дружество (днес БАН), поборници в униформи, пушки и знамена, офицери, представители на клубовете „Юнак”, духовници, еснафските сдружения, македонските дружества, женското образователно дружество, славянското благотворително дружество, дружеството на българските публицисти, инженерно-архитектурното, юридическото и други културни дружества, търговското, земеделското и ловджийското дружества, индустриалния съюз, представители на общините, граждани от всички съсловия, колоездачи, туристи, хорът и военната музика, граждани, носещи 78 броя венци и т.н. Шествието е посрещнато от руския дипломатически агент Сементовски-Курило и други дипломати пред Руското консулство на ул. „Московска” — според в. „Пряпорец” (орган на Демократическата партия) от 21 февруари /5 март/ 1908 г.

„Работнически вестник” от 21 февруари /5 март/ 1908 г. критикува тържеството, защото Работническата партия счита, че то „се използва за насаждане на монархически и националистически дух, за да държи в подчинение и несъзнание работническата класа”.

На 3 март 1910 г. се обявява опълченски празник в Русе, Сливен, Враца и други градове, молебен в Киев, Петербург, Букурещ. По време на Балканските войни 1912-1913 г. Освобождението на България се празнува твърде скромно. През 1914 и 1915 г. празнуват гражданите на свободния Дедеагач и Гюмюрджина. През 1917 г. 3 март е наречен в пресата „рожденият ден на България”.

През 1923 г. по случай 45 год. от Освобождението в България пристигат руски ветерани, провежда се VI конгрес на поборниците и опълченците, както и конгрес на Съюза на руските ветерани в България под почетното председателство на ген. Лазаров. Вестниците изобилстват с фотографии на празника.

На 3 март 1927 и 1928 г. по улиците на София, около театрите и църквите ученически комисии, снабдени с открити листове и квитанции, събират помощи за българските и руските ветерани от войната. Този „възпитателно-патриотичен труд” на децата е поставен под покровителството на полицията и бдителността на гражданите. По случай празника през 1928 г. Търговската камара дарява 100 хил. зл. лева., а по-късно Софийската община отпуска 12 хил. лв. помощи /1934 г./ на ветерани от войната. През 1929 г. в тържествата се включва и Свободният университет в София с тържествено събрание и слово на проф. Г. Генов.

В предвоенните години празникът се чества тържествено в храм „Св. Александър Невски” /1930 г./ с българо-руска съборна служба; прави се помен по случай 50 год. от смъртта на руския император Александър II /1931 г./; студентите вземат живо участие в манифестациите /1935 г./; военният министър ген. Хр. Луков е инициатор на тържествен парад и преглед на войската /1936 -38 г./; в честването участват и бежанци от Босилеградско, Трънско и Царибродско /1938 г./.

По време на Втората световна война останалите живи опълченци от в. Шипка и руските ветерани не забравят празника 3 март и поднасят венци пред паметника на Цар Освободител в София, срещат се с ученици в училищата и разказват спомени. Правят се предавания по българското радио по повод освобождението, а през 1942 г. в Македония и новоосвободените земи то се празнува за пръв път. На първите си страници вестниците публикуват фотографии, една от които представя министър председателят Б. Филев да поздравява българските бранници /1942 г./. През 1944 г., когато войната все още не е завършила, благодарствени молебени се отслужват в цялата страна. На молебена в църквата „Св. Александър Невски” присъстват регентът Богдан Филев, председателят на Народното събрание Добри Божилов, членове на Министерския съвет, кметът на София, ректорът на Софийския университет, студенти и граждани.

Всички съобщения, статии, фотографии, речи, посветени на честването на празника 3 март, на фона на останалите политически и обществени събития, дават пълна представа

Понтонният мост при Никопол, август 1877 г.

за проявите на националната ни памет по повод Руско-турската война и значението, което българите ѝ отдават. Тези документи говорят за една традиция, поддържана десетилетия, която през различните периоди от историята ни се е проявявала различно в зависимост от политическата конюнктура, отношенията ни с Русия или международната обстановка (революции, войни и т. н.). Но този „велик всенароден празник на Освобождението“ (в „Дневник“ от 19 февруари /3 март/ 1908 г.) винаги се е празнувал като израз на всенародната признателност за извоюваната свобода.

Статията е написана въз основа на книгата, посветена на 130 години от Освобождението на България, „Празникът на Освобождението по страниците на българските вестници 1885-1944“, София, Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2008 г., съставител Лидия Чолопанова, художествено оформление – Иван Янчев.